

FAMILIA ÎNTRE DEMOGRAFIE ȘI SOCIOLOGIE

VLADIMIR TREBICI

În luna mai 1974 a avut loc Simpozionul național *Populația, familia și drepturile omului*, în organizarea Consiliului Legislativ. Era unul din cele șase simpozioane naționale în cadrul *Anului Internațional al Populației* care avea să culmineze cu Conferința Mondială a Populației (august 1974, București).

La simpozionul amintit au fost prezentate câteva zeci de comunicări, aparținând specialiștilor din drept, demografie, sociologie, economie și alte discipline interesate de problematica familiei. Sursa statistică de date era recensământul populației și al locuințelor din 1966, date publicate într-un număr mare de volume, oferind cercetătorilor materia primă necesară studiilor lor.

După două decenii, O.N.U. a proclamat anul 1994 drept *An Internațional al Familiei* și totodată a organizat *Conferința Internațională asupra Populației și Dezvoltării* – a treia după Conferința de la București – ale cărei lucrări s-au desfășurat la Cairo, în zilele de 5-13 septembrie 1994. Statele membre ale O.N.U. au fost invitate să organizeze colocvii și alte manifestări consacrate *Anului Internațional al Familiei*. Remarcăm, cu tristețe, că asemenea activități, în România, au fost destul de reduse. Situația este aparent paradoxală, dacă avem în vedere cel puțin două împrejurări. În primul rând, în perioada scursă între Conferința de la București și Conferința de la Cairo, au fost efectuate două recensăminte ale populației (1977 și 1992). În special, ultimul recensământ – ale cărui date definitive au fost publicate în trei volume de către Comisia Națională pentru Statistică – a adus o cantitate nesperat de mare de informații privind gospodăria, familia, fertilitatea, repartitia populației după stare civilă, ceea ce ar fi putut însemna o premisă deosebit de favorabilă pentru cercetarea științifică din România. A doua împrejurare este aceea că în cele două decenii familia a cunoscut evoluții semnificative – unele considerate dramatice – atât în societatea occidentală, dar și în România. Apariția de noi modele de familie, pe fondul scăderii continue a fertilității, este un fenomen care reține atenția analiștilor.

Cum spuneam, în ciuda acestor premise favorabile, recolta de studii privind familia este săracă. Mai mult, noile achiziții teoretice și metodologice în domeniu sunt practic necunoscute în România. Situația este mai generală și vizează întreaga demografie românească.

Ne propunem să analizăm această situație și să descifrăm posibilitățile de relansare a studiilor privind familia.

În orice lucrare de specialitate vom întâlni teza potrivit căreia familia este obiectul de studiu al mai multor științe, ceea ce nu ar trebui să surprindă având în

vedere dimensiunile biologică, demografică, economică, socială, pedagogică a acestei „unități de bază a societății omenești”. Drept de preemțiune în studiul familiei îl au antropologia culturală și etnologia, sociologia și demografia, economia și dreptul. Fiecare disciplină vine cu interesul său specific, căruia îi asociază de cele mai multe ori metodologii adecvate. Pentru fiecare din ele sursa cea mai generală de informații este recensământul, pentru cunoașterea aprofundată a aspectelor legate de familie.

Obiectul și preocupările sociologiei familiei – ca să ne referim la cadrul cel mai general – pot fi cunoscute din excelentul *Dicționar de sociologie* (coordonatori Cătălin Zamfir și Lazăr Vlășceanu, București, 1993).

Din parte-ne, încercăm să vorbim despre *demografia familiei*, obiectul și metodologia sa, referindu-ne la conexiunile ei cu sociologia.

În urmă cu mai mulți ani, la un colocviu internațional de demografie, John Bongaarts făcea afirmația că familia ar fi copilul vitreg (*stepchild*) al demografiei. De atunci însă au apărut studii remarcabile pe această temă, unele datorate chiar lui John Bongaarts¹. Această lucrare colectivă a fost predată și urmată de alte studii, din care vom aminti doar câteva².

Demografia – se știe bine – este tributară statisticii populației și, în domeniul demografiei familiei, ea operează predilect la nivel macro-demografic, acordă preferință studiului structurilor, tipologiei acestora după diferite caracteristici. Unitatea statistică de bază este gospodăria (*engl.household: franc. ménage*), deducând apoi familia ca *gospodărie familială* și *nucleul familial*, noțiune echivalentă cu *familia nucleară*. Studii privind *familia extinsă*, mărirea gospodăriei și altele pornesc de aici, în urma unor prelucrări adecvate.

Dar familia este un rezultat al unor evenimente demografice care se petrec în *amonte* și în *aval* de familie. Cu acestea se ocupă, în prima instanță, demografia, în sensul descrierii și analizei lor sumare.

În *amonte* este căsătoria, pe care demografia o tratează ca fenomen de masă, cu metodele demografiei nupțialității. Instrumentul de bază este tabela de nupțialitate, dublu decrementală, având ca prototip tabela de mortalitate. Ultima tabelă de nupțialitate (brută și netă), întâlnită în literatura noastră, este consemnată în 1979.

La rândul său, nupțialitatea este explicată prin structura populației după stare civilă. O analiză de tip matricial datează tot din anul 1979. Or, asemenea abordări sunt esențiale pentru proiectări.

Familia, odată constituită, își are viața ei. Cum evoluția individului este descrisă de *ciclul individual*, cu secvențele sale, tot așa familia este descrisă de *ciclul de viață al familiei*. Conceptul, formulat pentru prima dată de sociologul american P.A. Sorokin, la începutul deceniului '30, a fost considerabil dezvoltat în perioada postbelică, începând cu studiul demografului american P.A. Glick (1947) și continuând cu cele mai recente ale Charlottei Höhn. În literatura autohtonă consemnăm unul, două studii publicate în *Viitorul social*.

Ciclul de viață familială se termină prin deces și prin divorț, două evenimente, care revin demografiei. Și aici tabelele de mortalitate și nupțialitate sunt instrumentele cele mai importante.

Un alt eveniment demografic major legat de familie este fertilitatea căsătoriilor („productivitatea” căsătoriilor). Aici variabila este durata căsătoriei, cu noțiunile respective de descendență la durata x și descendența finală, atunci când este rezultatul unei observări longitudinale (pe promoții de căsătorii).

Singurele analize ale fertilității matrimoniale sau conjugale se datorează lui V. Ghețau și Vl. Trebici, dar ele s-au publicat cu mulți ani în urmă. Or, recensământul populației din 1992 pune la dispoziție informații foarte utile (în optică longitudinală retrospectivă) pe promoții. Pentru prima dată asemenea informații sunt prelucrate pe naționalități și pe religii, modalitate nevalorificată încă în literatura noastră.

Demografia familiei a făcut în ultimii ani mari progrese. Ele sunt sintetizate în sursa bibliografică (1), ca și în compendiul de demografie, apărut în 1993, în 8 volume³.

Vom aminti printre achizițiile cele mai recente metoda de analiză cu ajutorul tabelor de viață maritală cu mai multe stări, modele de nupțialitate, modele matriciale multi-regionale, metode de proiectare a gospodăriilor și familiilor, după diferite variante. Demografia românească este încă departe de a aplica aceste metode, deși informația statistică, cu tehnicile informatice ar înlesni un asemenea demers.

Dacă cele mai sus arătate ar ține de domeniul demografiei problema următoare ar fi relația ei cu celelalte discipline. Se va remarca absența unor teorii, în elaborarea cărora rolul cel mai important îl au antropologia culturală și sociologia familiei. Prima știință în *amonte* este antropologia culturală. Interesează geneza familiei și a diferitelor sisteme de rudenie (*Kinship*), pentru care avem unele studii (Gheorghiuță Geană). Teoriile de nivel mediu și global aparțin sociologiei. Aceasta, cu atât mai mult, că în ultimele decenii se afirmă noi tipuri (uniunea consensuală, de pildă), despre care știm puțin în România.

Meritoriu pentru sociologie este faptul că după 1989 ea recurge tot mai mult la anchete. Institutul de Cercetare a Calității Vieții execută cam zece anchete pe an care recoltează informații pertinente și în privința familiei. Un început foarte promițător sunt studiile publicate pe tema familiei în *Sociologie românească*, Nr. 5, 1994.

Dacă luăm în considerare contextul mai larg social și economic în care au loc tendințele demografice, vom aminti că tranziția în România spre democrație și economie de piață este însoțită de particularități demografice: tipologia familiilor se schimbă, fertilitatea matrimonială și descendența finală cunosc o reducere sensibilă, îmbătrânirea demografică afectează nu numai populația totală și diversele subpopulații; ea cuprinde în orbita sa și îmbătrânirea demografică a

familiei. Ce va fi în viitor? Greu de răspuns. În stadiul actual al cunoștințelor noastre. Teme de meditație, dar și de cercetare pentru sociologi și demografi.

BIBLIOGRAFIE

1. John Bongaarts, Thomas Burch și Kenneth Wachter (ed.) *Family Demography. Methodes and their applications* I.U.S.S.O., Oxford, Clarendon Press, 1987.
2. John Bongaarts. *The Formal Demography of Families and Households*. An overview, I.U.S.S.P. Newsletter, No. 17, 1983; câteva studii ale lui Norman B. Ryder, apărute între 1978 și 1982, într-un context mai larg, cartea laureatului Premiului Nobel pentru Economie 1992, Gary S. Becker, *Comportamentul uman. O abordare economică*, București, Editura ALL, 1994.
3. Donald J. Bogue, Eduardo E. Arriaga, Douglas L. Alderton (ed.) *Readings in Population Research Methology*. U.N.F.P.A., Chicago, Illinois, Social Development Center, 1993 (Vol. 4. *Nuptiality, Migration, Household, and Family Research*).